

NÁSLEDKY VAD PRÁVNÍCH JEDNÁNÍ

Tento sylabus slouží jako vzdělávací materiál pro potřeby předmětu MP410Zk Občanské právo III a MP311Z Občanské právo II. Výčet informací v tomto sylabu není vyčerpávající. Pro závěrečné a postupové zkoušky v kontextu uvedených předmětů může být proto samotný sylabus nedostačující.

1 Obecně k právnímu jednání

Obecná úprava právního jednání **pro celé soukromé právo** se nachází v ustanoveních § 545–599 OZ. Jedná se o základní právní institut, kterým se realizuje **autonomie vůle** jako jedna ze základních zásad soukromého práva [srov. § 3 odst. 1, odst. 2 písm. d) OZ] a jehož prostřednictvím soukromoprávní subjekty zakládají, mění nebo ruší svá práva a povinnosti.¹

Občanský zákoník opustil pojem „právní úkon“² užívaný OZ 1964 a začal používat termín „právní jednání“. Zatímco dříve osoba činila právní úkony, nyní **právně jedná**.³ Ve srovnání s regulací právních úkonů v OZ 1964 je vyjádření právních následků spjatých s právním jednáním širší. Na základě toho bychom však neměli dojít k závěru, že podstata právního jednání je odlišná od právního úkonu. Ani za předchozí právní úpravy se nepochybovalo o tom, že právní úkon vyvolává nejen následky plynoucí ze zákona, ale i následky v něm vyjádřené, v obchodních vztazích též následky plynoucí z obchodních zvyklostí a zavedené praxe stran, a že obsah právního úkonu lze poměřovat dobrými mravy.⁴ Podle úpravy v občanském zákoníku obsažené v ustanovení § 545 OZ právní jednání „*vyvolává právní následky, které jsou v něm vyjádřeny, jakož i právní následky plynoucí ze zákona, dobrých mravů, zvyklostí a zavedené praxe stran.*“

Občanský zákoník **neobsahuje definici** právního jednání⁵ a přenechává její formulaci právní vědě a judikatuře.⁶ Můžeme ho vymezit jako „*právem aprobované jednání osoby projevující svoji vůli konáním nebo opomenutím, a to nejenom svobodně a vážně, ale také dostatečně určitě a srozumitelně.*“⁷ Že lze jednat konáním nebo opomenutím výslovně zakotvuje ustanovení § 546 OZ. Současně stanoví, že se tak má stát výslovně nebo jiným způsobem nevzbuzujícím pochybnost o tom, co jednáající osoba chtěla projevit. Ustanovení § 547 OZ upravuje požadavek, aby právní jednání svým obsahem a účelem odpovídalo dobrým mravům i zákonu.

2 Pojmové znaky právního jednání

Podstatou právního jednání je **projev vůle**.⁸ Abychom mohli mluvit o právním jednání, je zapotřebí projev vůle, **zaměření** projevu vůle na **vyvolání právních následků** (vznik, změna nebo zánik práv

¹ MELZER. In: MELZER, Filip. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení*. Praha: Leges, 2014, s. 465.

² Historický exkurs uvádíme především z toho důvodu, že pojem právní úkon se vyskytuje ve straší použitelné judikatuře a v některých právních předpisech (např. § 235–243 zákona č. 182/2006 Sb., insolvenčního zákona).

³ DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné. Díl první., Obecná část*. 2. akt. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2016, s. 156.

⁴ LAVICKÝ Petr a Petra POLÍŠENSKÁ. *Právní jednání*. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 9.

⁵ TICHÝ, Luboš. *Obecná část občanského práva*. Praha: C.H. Beck, 2014, s. 139.

⁶ K tomu srov. § 34 OZ 1964, který se o definici právního jednání (resp. úkonu) pokoušel. MELZER. In: MELZER, 2014, op. cit., s. 466.

⁷ PLECITÝ, Vladimír, Josef SALAČ a Jan BAJURA. *Úvod do studia občanského práva*. Praha: Wolters Kluwer, 2018, s. 110.

⁸ DVOŘÁK, 2016, op. cit., s. 156.

a povinností) a **uznání** (aprobace) **právním řádem**.⁹ Jednající si přitom ani nemusí uvědomovat všechny právní následky spjaté s jeho jednáním. Nemusí si být ani vědom toho, že jeho projev vůle má povahu právního jednání. Rozhodující je, že chce nastolit takovou situaci, se kterou právní norma spojuje právní následek.¹⁰

Nejsou-li naplněny pojmové znaky právního jednání, nejde o právní jednání (non-negotium, zdánlivé právní jednání – § 554 OZ). Pro více podrobností o pojmových znacích právního jednání včetně příkladů viz příslušný sylabus.

3 Následky vad právních jednání

Vadami právního jednání rozumíme jeho nedostatky, které spočívají v nesplnění určitých předpokladů (náležitosti) stanovených zákonem či dohodou, tedy v neexistenci určitých parametrů platného právního jednání.¹¹ Právní jednání může být považováno za **zdánlivé, neplatné** nebo **relativně neúčinné**, v závislosti na tom, jakou vadou trpí.¹²

4 Zdánlivost právního jednání

4.1 Povaha zdánlivosti

Obecná úprava zdánlivého právního jednání (základní důvody a právní následky spojené se zdánlivostí je obsažena v § 551–554 OZ. Jde o úkony, které zpravidla nemají náležitosti právního jednání, tj. chybí jim některý z pojmových znaků právního jednání¹³. Zdánlivé je právní jednání takové, kde projev vůle, jež se měl stát právní jednáním, je typicky stížen některou z vad uvedených v ustanovení § 551–553 OZ¹⁴. Není právním jednáním, toliko budí jeho zdání – je jednáním, nikoliv právním. Prima facie vypadá jako právní jednání, ale není (např. kopnutí do míče není ani právní jednání ani zdánlivé právní jednání).¹⁵

Ke zdánlivému právnímu jednání se nepřihlíží (§ 554 OZ). Má **obdobné následky** jako absolutní neplatnost, liší se od ní ale ve dvou aspektech:

- Není třeba zkoumat, jestli porušení zákonného ustanovení bude vyvolávat právní následky (jako je tomu u § 580 OZ)
- Není třeba zkoumat, zda jde o neplatnost absolutní nebo relativní. Soud nicotnosti přihlédne ex offo

⁹ Prezentace z přednášky doc. Kotáska.

¹⁰ RONOVSÁ, Kateřina, Eva DOBROVOLNÁ a Petr LAVICKÝ. *Úvod do soukromého práva: obecná část*. 2. vydání. Brno: Česká společnost pro civilní právo procesní, 2018, s. 66.

¹¹ Z hlediska vnitřní struktury právního jednání můžeme vady dělit na vady obsahu, vady vůle a vady formy právního jednání. Následující výklad se soustředí na následky vad. Srov. TICHÝ, op. cit., s. 242 a násled.

¹² RONOVSÁ, op. cit., s. 70.

¹³ Pojmovými znaky právního jednání jsou projev vůle, jeho zaměření na vyvolání právních následků a uznání právním řádem.

¹⁴ Nejde samozřejmě o taxativní výčet, neboť porušení kogentní právní normy má taktéž typicky za následek zdánlivost právního jednání.

¹⁵ Prezentace z přednášky JUDr. Michala Janouška, Ph.D., konané dne 10. 10. 2019.

Zdánlivé právní jednání na rozdíl od neplatného **nezakládá právo na náhradu škody** (§ 579 odst. 2 OZ).

Plnění ze zdánlivého právního jednání je bezdůvodným obohacením, jelikož pokud bylo plněno na základě zdánlivého právního jednání, bylo plněno bez právního důvodu (§ 2991 OZ).

Příklad: *Spolužáci Petr a Pavel v žertu uzavřou kupní smlouvu na Petrův mobilní telefon. Pavel přesto zaplatí Petrovi kupní cenu. Na jeho straně půjde o bezdůvodné obohacení.*

4.2 Vady způsobující zdánlivost právního jednání:

1) Chybí-li vůle jednajících osoby (§ 551 OZ)

Vůle jednajících osoby chybí i v případě, kdy **v důsledku fyzického ovládnutí** (způsobeného fyzickou silou nebo např. drogou anebo vězněním) jedná ve skutečnosti osoba, která svou silou na jednajícíchho působila, podala mu drogu, omezila ho v pohybu. Jde proto o zdánlivé právní jednání.¹⁶

Od této situace je ale třeba odlišit případ, kdy jednajících **osoba byla k právnímu jednání přinucena hroznou tělesného nebo duševního násilím**, vyvolávajícíchho vzhledem k okolnostem její důvodné obavy, a v této důvodné obavě právně jednala, není-li její právní jednání zdánlivé. Z hlediska práva jde o právní jednání, které ale trpí vadou způsobující nikoliv nicotnost, ale **relativní neplatnost** právního jednání. Dotyčná osoba má právo neplatnost namítnout či se jí jinak dovolat (§ 587 OZ). Občanský zákoník se tak vrátil k římskoprávní zásadě *etsi coactus, tamen voluit* (i když donucen, přece jen to chtěl).¹⁷

2) Jednajících neprojevil zjevně vážnou vůli (§ 552 OZ)

Řadíme sem právní jednání simulovaná a projevy vůle na oko. Rozlišujeme dva druhy simulace. V prvním případě jednajících simuluje právní jednání, aniž by měl v úmyslu právně jednat – **zastírající právní jednání** (hra, žert). Ve druhém případě osoba určitou vůli projevuje, ale přitom má vůli jinou – **zastřené právní jednání**. Právně relevantní je právní jednání zastřené (§ 555 odst. 2 OZ). Nežádka ale trpí nějakou právní nebo jinou vadou (např. je zakázáno zákonem), anebo má třeba pro jednajícíchho nevýhodné právní účinky (např. daňové), a proto mělo zůstat skryto.¹⁸

3) Není-li možné pro nesrozumitelnost zjistit obsah právního jednání, a to ani výkladem (§ 553 OZ)

V tomto případě se ale může uplatnit zákonem stanovená **fikce existence právního jednání** s účinky *ex tunc*, zakotvená v § 553 odst. 2 OZ, který stanoví, že *„Byl-li projev vůle mezi stranami dodatečně vyjasněn, nepřihlíží se k jeho vadě a hledí se, jako by tu bylo právní jednání od počátku.“* Nastává tedy v případě, kdy si strany dodatečně vyjasní neurčitý nebo nesrozumitelný obsah, nezjistitelný dříve ani výkladem.

4) Zákon stanoví, že některé právní jednání je zdánlivé

V některých případech prohlašuje zákon za nicotná i jednání, která jinak mají všechny znaky právního jednání. Například § 19 odst. 2 OZ: *„Přirozená práva spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát; stane-li se tak, nepřihlíží se k tomu.“* Občanský zákoník zdánlivé právní jednání uvozuje slovy *„nejde o právní jednání“* (§ 551 odst. 2 OZ, § 553 odst. 1 OZ) nebo *„se k právnímu jednání nepřihlíží“* (§ 16 OZ, § 19 OZ, § 32 OZ a další.). Nicotnost ze zákona nastává, pokud někdo právně jedná, ale zákonodárce si to nepřeje, a proto to zakazuje bezvýjimečně a neprominutelně. **Právní norma obsahující výraz „nepřihlíží se“ je vždy kogentní.**

¹⁶ DVOŘÁK, op. cit., 186.

¹⁷ DVOŘÁK, op. cit., 186.

¹⁸ DVOŘÁK, op. cit., s. 160.

5) Nebylo splněno vše, čeho je zapotřebí, aby byl projev vůle způsobilý vyvolat právní následky

Perfekcí rozumíme hotovost právního jednání. Není-li právní jednání perfektní, neexistuje. Půjde zejména o situace, kdy adresované právní jednání nebylo doručeno druhé straně, resp. nedošlo svému adresátovi, takže nebylo učiněno vše, co zákon stanoví pro hotové, tedy perfektní jednání. Obdobnou situaci představuje situace, kdy si strany neujednají podstatné náležitosti smlouvy (např. předmět kupní smlouvy).¹⁹

***Příklad:** Pan Novák pronajal panu Dvořákovi byt, ale ten mu již tři měsíce nezaplatil nájemné. Rozhodne se mu dát výpověď, napíše ji, ale nechá ji ležet na stole. Aby bylo právní jednání (výpověď) perfektní, vyžaduje se, aby ji pan Novák doručil panu Dvořákovi. To se zde nestalo, jde proto o zdánlivé právní jednání.*

6) Zdánlivé manželství

Zdánlivé manželství v rodinném právu upravuje § 677–679 OZ. Podle § 677 OZ manželství nevznikne, pokud alespoň u jedné z osob, které hodlaly uzavřít manželství, nebyly v projevu vůle o vstupu do manželství nebo ve sňatečném obřadu nebo v souvislosti s ním splněny takové náležitosti, na jejichž splnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat.

5 Neplatnost právního jednání

Neplatné právní jednání na rozdíl od zdánlivého podle práva existuje. Je ale stíženo některým ze zákonem stanovených důvodů neplatnosti, a proto nemohou nastat právní následky, které by s ním jinak byly spojeny. Občanský zákoník uvádí hlavní důvody neplatnosti v ustanoveních § 580 a násl. OZ.²⁰ Základní hodnotové východisko při posuzování neplatnosti právního jednání obsahuje § 574 OZ, podle kterého je třeba na právní jednání **spíše hledět jako na platné než jako na neplatné**.

Právní jednání může být za předpokladů stanovených v § 576 OZ **neplatné pouze z části**. Musí být splněna podmínky, že k právnímu jednání by bylo došlo i bez oné závadou stížené části, kdyby strana neplatnost rozpoznala včas. **Částečná neplatnost může spočívat v nezákonném určení množství, časového, územního nebo jiného rozsahu**. Zde občanský zákoník zakotvuje výjimku z pravidla, že soud nemůže měnit obsah smluvního jednání, a zakládá mu pravomoc změnit rozsah tak, aby odpovídal spravedlivému uspořádání práv a povinností mezi stranami (§ 577 OZ). Ustanovení o částečné neplatnosti jsou projevem pravidla, že právní jednání mají být spíše platná než neplatná.

Chyby v psaní nebo v počtech nejsou právnímu jednání na újmu, je-li jeho význam nepochybný (§ 578 OZ).

K závěru o neplatnosti právního jednání jsou třeba zjištění ve dvou krocích. Nejprve se zvažuje, **zda je dán důvod neplatnosti**. V případě kladné odpovědi ve druhém kroku následuje zvážení, zda jde o neplatnost **absolutní nebo relativní**.

5.1 Hlavní důvody neplatnosti

1. Rozpor s **dobrými mravy** (§ 580 odst. 1 OZ)

Co se rozumí dobrými mravy definoval například Ústavní soud v usnesení ze dne 26. 2. 1998, sp. zn. II.ÚS 249/97, jako souhrn „*etických, obecně zachovávaných a uznávaných zásad, jejichž dodržování je mnohdy zajišťováno i právními normami tak, aby každé jednání bylo v souladu s obecnými morálními zásadami demokratické společnosti.*“

¹⁹ ZUKLÍNOVÁ, op. cit., s. 52.

²⁰ RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 71.

Př.: Dobrým mravům se přičí úmluva, již si dal ten, kdo byl neprávem pro trestný čin stíhán, slíbiti od pravého pachatele náhradu nákladů trestního řízení za to, že pravého pachatele neprozradí. (NS Rv 366/23, Vážný č. 3235/1923).

2. Rozpor se zákonem, pokud to jeho smysl a účel vyžaduje (§ 580 odst. 2 OZ)

Není důvod pro to, aby každé porušení objektivního práva bylo sankcionováno neplatností právního jednání. Vždy je třeba položit si otázku, jaký je smysl a účel porušeného ustanovení zákona. Ptáme se, co má dané ustanovení chránit. V řadě případů postačí jiná sankce – náhrada škody, sankce podle správního práva apod.

Př.: Nakoupí-li zákazníci v supermarketu o Velikonočním pondělí, dojde k porušení § 1 zákona č. 223/2016 Sb., o prodejní době v maloobchodě. Zákaz prodeje o svátcích není stanoven na ochranu kupujících, a proto by neplatnost kupní smlouvy neodpovídala účelu ustanovení; postačí pokuta uložená za přestupek podle § 3 tohoto zákona.²¹

Skutková podstata neplatnosti pro rozpor se zákonem zahrnuje jak případy, kdy je určité právní jednání přímo v rozporu se zákonem (contra legem), tak i situace, kdy dochází k obcházení zákona (in fraudem legis). Obcházením zákona rozumíme jednání, které je v souladu s dikcí zákona, protiví se však jeho účelu. Strany dosahují účinků zakázaného právního jednání právním jednáním, které není výslovně zakázáno. Občanský zákoník z roku 2012 ho na rozdíl od OZ 1964 neupravuje. Zákaz však plyne z § 2 odst. 2 OZ, podle kterého „Zákonnému ustanovení nelze přikládat jiný význam, než jaký plyne z vlastního smyslu slov v jejich vzájemné souvislosti a z jasného úmyslu zákonodárce; nikdo se však nesmí dovolávat slov právního předpisu proti jeho smyslu.“

3. Má být plněno něco nemožného²² (§ 580 odst. 2 OZ)

Př.: Pouhá okolnost, že smluvní ujednání spojuje plnění dlužníka se součinností jiné osoby, není důvodem počáteční nemožnosti plnění. (NS 25 Cdo 2893/1999, SoJ 82/2000)

4. Nezpůsobilost nebo neschopnost právně jednat (§ 581 OZ)

Tento důvod neplatnosti dopadá jak na osoby, které byly ve svéprávnosti omezeny rozhodnutím soudu (§ 55 a násl. OZ), tak na nezletilé, kteří ještě nenabýli plné svéprávnosti (§ 31 a násl. OZ). Neplatná jsou taková právní jednání těchto osob, k nimž nejsou způsobilé.

Některé zdroje uvádějí, že neplatné právní jednání nezletilého může dodatečně schválit jeho zákonný zástupce, a tím zhojit jeho vadu.²³ Jiné z ustanovení § 32 OZ dovozují opačný závěr, a to ten, že zákonný zástupce nezletilého může souhlas vyslovit pouze před tím, než k jednání došlo.²⁴ Za správný považujeme závěr, že jednání nezletilého lze dodatečně schválit.

U osob ve svéprávnosti omezených soudem může právní jednání dodatečně ratifikovat opatrovník (§ 65 odst. 2 OZ). Je na místě připomenout, že jednal-li opatrovanec samostatně, ač nemohl jednat bez opatrovníka, lze jeho právní jednání prohlásit za neplatné, jen působí-li mu újmu (§ 65 odst. 1 OZ).

5. Nedostatek formy (§ 582 OZ)

Neplatné je právní jednání, které nebylo učiněno **ve formě ujednané stranami nebo stanovené zákonem**. Na překážku není, pokud strany jednají ve formě přísnější (např. se dohodnou na formě

²¹ RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 72.

²² Počáteční nemožnost plnění způsobující neplatnost je třeba přísně odlišovat od následné nemožnosti plnění upravené v § 2006 a násl. OZ, která způsobuje zánik závazku.

²³ RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 72. Shodně DOBROVOLNÁ, Eva. § 32 [Souhlas s právním jednáním nezletilého]. In: LAVICKÝ, Petr et. al. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654)*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2014, s. 203; a MELZER, 2014, op. cit., s. 741.

²⁴ DVOŘÁK, 2016, op. cit., s. 193.

písemné, ale nakonec využijí formu notářského zápisu). Zahrnuje-li projev vůle současně více právních jednání, nepůsobí nedostatek formy vyžadované pro některé z nich sám o sobě neplatnost ostatních.

Př.: Karel a Jan se ústně domluví, že Jan od Karla koupí automobil a stavební parcelu. Platnosti kupní smlouvy na automobil není na závadu, že je kupní smlouva na stavební parcelu pro nedostatek formy neplatná.

Nedostatek lze dodatečně zhojit (např. v pondělí strany uzavřou ústně kupní smlouvu na nemovitou věc, ve středu ji sepíší). Nedostatek formy lze namítat pouze, pokud již nebylo plněno.

Vždy se musíme ptát po účelu a smyslu zákonem stanovené formy právního jednání. Funkce formy právního jednání mohou být **1) důkazní, 2) varovná, 3) zajišťovací, 4) konzultativní a 5) kontrolní**.²⁵ Bude-li mít požadavek písemné formy pouze důkazní funkci a skutečnost lze prokázat i jinými způsoby, není třeba právní jednání stíhat neplatností.

6. Omyl (§ 583–585 OZ)

Omylem rozumíme případ, kdy jednatel má o skutečnosti chybnou představu.²⁶ Podle základní skutkové podstaty je právní jednání neplatné za kumulativního splnění dvou podmínek – osoba jedná v omylu o **rozhodující** okolnosti a **v omyl byla uvedena druhou stranou** (§ 583 OZ). Omyl ve vedlejší okolnosti, kterou ani strany neprohlásily za rozhodující, neplatnost nezpůsobuje, ale zakládá právo osoby uvedené v omyl na přiměřenou náhradu vůči původci omylu. Byl-li **omyl vyvolán lstí, je právní jednání neplatné** bez ohledu na to, zda šlo o okolnost rozhodující nebo vedlejší (§ 584 OZ). Vyvolala-li omyl jednatelova osoba třetí, je právní jednání platné. Měla-li však osoba, s níž se právně jednalo, na činu třetí osoby podíl, anebo o něm věděla či alespoň musela vědět, považuje se i tato osoba za původce omylu (§ 585 OZ).

Sankcí omylem ovlivněného právního jednání je **vždy relativní neplatnost** (srov. dále).

Př.: Jestliže žalovaný úvěrovou smlouvu platně uzavřel, úvěr čerpat chtěl, ale do žádosti o čerpání uvedl účet třetí osoby, k němuž ovšem měl dispoziční oprávnění, nejednal v omylu, resp. nejednal v omylu omluvitelném, který by mohl mít dopady do platnosti smlouvy.²⁷

Př.: Omyl je vyvolán druhým účastníkem tehdy, jestliže tento účastník bez úmyslu uvést mýlícího se účastníka v omyl vznik omylu způsobil, např. uvedením nepravdivých skutečností, jež byly pro utváření vůle jednatelovy osoby rozhodující. O případ, kdy omyl musel být druhému účastníku znám, jde i tehdy, když druhý účastník buď omyl poznal, anebo vzhledem k okolnostem poznat musel a mýlícího se na jeho omyl neupozornil.²⁸

5.2 Další důvody neplatnosti

Neplatnost jako sankci právního jednání stanoví na různých místech občanského zákoníku předpis sám. Neplatností jsou stížena ujednání, podle kterých dlužník nebo zástavce nesmí vyplatit zástavu (§ 1315 odst. 1 OZ), nebo smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti,

²⁵ Popis jednotlivých funkcí obsahuje syllabus k právnímu jednání a jeho interpretaci.

²⁶ TICHÝ, 2014, op. cit., s. 281.

²⁷ Rozsudek Okresního soudu ve Zlíně ze dne 8. 8. 2017, sp. zn. 46 C 140/2017, publikovaný v Souboru rozhodnutí soudů ČR nižších stupňů dle NOZ a ZOK.

²⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2011, sp. zn. 32 Cdo 1868/2009.

rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru (§ 1796 OZ) a další (srov. § 1493 OZ).

5.3 Druhy neplatnosti

Je-li dán důvod neplatnosti, je třeba posoudit, zda se jedná o neplatnost **absolutní nebo relativní**. Základním kritériem rozlišení je odpověď na otázku, v čím zájmu je neplatnost právního jednání zákonem stanovena. Je-li neplatnost právního jednání stanovena na **ochranu zájmu určité osoby**, jde o neplatnost relativní. Jestliže **má neplatnost chránit obecné čili veřejné zájmy**, tj. zájmy celé společnosti nebo alespoň širšího, nikoliv určeného, okruhu lidí, jde o neplatnost absolutní.²⁹

5.3.1 Relativní neplatnost

Z účelu relativní neplatnosti sloužící k ochraně individuálních zájmů dotčené osoby vyplývá, že je pouze na ní, aby se **relativní neplatnosti dovolala**. Do doby, než tak učiní (a nemusí tak učinit vůbec), se právní jednání pokládá za platné, což znamená, že vyvolává právní následky. Po vznesení námítky neplatnosti se právní jednání považuje za neplatné **ex tunc**³⁰. Možnost vznést námitku neplatnosti **se promlčuje** v obecné tříleté promlčecí lhůtě, která běží od okamžiku, kdy mohlo být právo vykonáno poprvé.³¹

Vzhledem k povaze soukromého práva je relativní neplatnost pravidlem. To znamená, že **se preferuje relativní neplatnost před neplatností absolutní**. Ponechává se na uvážení dotčené osoby, zda považuje nedostatek náležitosti právního jednání pro sebe za tolik nevýhodný, aby se dovolala neplatnosti právního jednání.³²

Podle ustanovení § 587 OZ je relativně neplatné právní jednání, k němuž byl jednajícím přinucen bezprávnou výhrůzkou. Ustanovení přímo stanoví donucenému možnost vznesení námítky neplatnosti.

Zuklínová bez bližší argumentace uvádí, že osoba oprávněná namítat relativní neplatnost právního jednání se jí musí dovolávat u soudu. O tom, zda je nebo není právní jednání relativně neplatné, musí závazně rozhodnout soud.³³ Tichý píše, že pro nastoupení následků neplatnosti postačuje, aby námitka došla druhé straně.³⁴ Své stanovisko (ke kterému se autoři tohoto sylabu přiklánějí) opírá o rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2001, sp. zn. 25 Cdo 2266/99, podle kterého „*Aby nastaly účinky relativní neplatnosti právního úkonu, je postačující i mimosoudní oznámení osoby úkonem dotčené, že se dovolává této neplatnosti (srov. R 50/85); vždy se však musí jednat o výslovný projev účastníka, z něhož vyplývá jeho vůle se neplatnosti smlouvy dovolat.*“ Na tento závěr navázal Nejvyšší soud v rozsudku ze dne 15. 2. 2007, sp. zn. 21 Cdo 948/2006. To nic nemění na tom, že dotčená osoba se relativní neplatnosti může dovolávat soudně žalobou na určení. Právní účinky dovolání se relativní neplatnosti nastávají dojitím tohoto projevu vůle všem subjektům relativně neplatného právního jednání.³⁵

Př.: Věřitel postoupí pohledávku, přestože si s dlužníkem ujednali zákaz cese. Jde o zákaz stanovený na ochranu dlužníka, a je proto pouze na něm, zda se neplatnosti dovolá, či nikoliv.

²⁹ DVOŘÁK, 2016, op. cit., s. 189.

³⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2012, sp. zn. 22 Cdo 2401/2010.

³¹ TICHÝ, 2014, op. cit., s. 297.

³² RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 73.

³³ ZUKLÍNOVÁ, 2013, op. cit., s. 151–152.

³⁴ TICHÝ, 2014, op. cit., s. 171.

³⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 1. 1997, sp. zn. 2 Cdon 130/1996.

5.3.2 Absolutní neplatnost

Absolutní neplatnost přesahuje individuální zájmy stran a upravuje ji § 588 OZ. Nastává bez dalšího a od svého učinění nemá žádné právní následky (ex tunc). Zahrnuje případy, kdy se právní jednání **zjevně přičí dobrým mravům**, anebo které **odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek**. Ustanovení § 588 OZ tak upravuje dvě skutkové podstaty: 1) rozpor s dobrými mravy a 2) rozpor se zákonem a kumulativně zjevné narušení veřejného pořádku.

Při aplikaci ustanovení § 588 OZ je významné, zda právní jednání, které odporuje zákonu (a které je ve smyslu ustanovení § 580 odst. 1 OZ neplatné), narušuje veřejný pořádek. Požadavek na „zjevnost“ narušení veřejného pořádku vyjadřuje, aby bylo nepochybné, že k narušení veřejného pořádku **došlo, nezkoumá se intenzita narušení veřejného pořádku**.³⁶ Neuplatní se tak dřívější judikatura, která přistupovala k výkladu slova zjevně odlišně.³⁷

Absolutně neplatná jsou dále právní jednání **zavazuje k plnění od počátku nemožnému**. Vzhledem k tomu, že nejsou dotčeny pouze individuální zájmy některé osoby, **přihlíží se** k absolutní neplatnosti před orgány veřejné moci **z úřední povinnosti** i proti vůli stran („*soud přihlédne i bez návrhu*“).³⁸ To znamená, že k vyvolání absolutní neplatnosti není třeba žádného zvláštního aktu, tedy ani projevu vůle, ani rozhodnutí soudu.³⁹

Př.: Sankcí absolutní neplatnosti bude stížena kupní smlouva mezi dealerem omamných a psychotropních látek a jeho zákazníkem pro rozpor se zákonem. Pokud by dealer zažaloval svého zákazníka u soudu o zaplacení kupní ceny, soud by z úřední povinnosti k absolutní neplatnosti smlouvy přihlédl a žalobu by zamítl.

Př.: Absolutně neplatná je kupní smlouva na nemovitou věc uzavřená ústně pro nedostatek formy.

6 Relativní neúčinnost právního jednání

Relativní neúčinnost⁴⁰ je právní institut, jehož **smyslem a účelem je ochrana věřitele**.⁴¹ Pokud **právní jednání dlužníka zkracuje uspokojení vykonatelné pohledávky věřitele** přiznané exekučním titulem, může větitel tzv. **odpůrčí žalobou** docílit soudního výroku, kterým bude vysloveno, že právní jednání dlužníka není **vůči věřiteli účinné** (§ 589 OZ).⁴² Vůči ostatním osobám je právní jednání účinné.⁴³ Účinnost, resp. neúčinnost, právního jednání dává odpověď na otázku, zda právní jednání již vyvolalo, anebo dosud nevyvolalo, právní následky (vznik, změnu nebo zánik práv a povinností).⁴⁴ Jinými slovy můžeme říct, že relativně neúčinné právní jednání vůči věřiteli nemá právní následky, vůči ostatním osobám (včetně dlužníka) ano. **Zkrácení věřitele se posuzuje k době právního jednání dlužníka**.⁴⁵

³⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 6. 2020, 31 Cdo 36/2020-103.

³⁷ Např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2018, sp. zn. 21 Cdo 2815/2018.

³⁸ RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 73.

³⁹ TICHÝ, 2014, op. cit., s. 294.

⁴⁰ OZ 1964 používal pojem „odporovatelnost“. Důvodová zpráva uvádí, že ke změně dochází, protože odporovatelnost je institutem práva procesního, zatímco neúčinnost institutem práva hmotného. Dále připomíná, že úprava relativní neúčinnosti právních jednání v občanském zákoníku bude využitelná jen mimo případy úpadkového řízení. Insolvenční právo má a i nadále mít vlastní úpravu.

⁴¹ DVOŘÁK, 2016, op. cit., s. 200.

⁴² RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 73.

⁴³ TICHÝ, 2014, op. cit., s. 306.

⁴⁴ ZUKLÍNOVÁ, 2014, op. cit., s. 162.

⁴⁵ PULKRÁBEK. In: MELZER, 2014, op. cit., s. 804.

Zkrácení lze definovat jako **zmaření, ztížení či oddálení exekučního uspokojení**.⁴⁶ O zkracující právní jednání nejde, obdržel-li dlužník za převedené věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty od nabyvatele skutečně (reálně) jejich obvyklou cenu nebo mu za ně byla jinak poskytnuta přiměřená (rovnocenná) náhrada. Stejně tak ke zkrácení uspokojení vymahatelné pohledávky věřitele nemůže dojít, zmenší-li se sice majetek dlužníka, avšak vlastní-li dlužník navzdory odporovanému právnímu jednání a dalším svým dluhům takový majetek, který sám o sobě postačuje k tomu, aby se z něho věřitel uspokojil. V případě, že dlužníkovo právní jednání nemělo za následek zmenšení jeho majetku, neboť za převedené věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty obdržel jejich obvyklou cenu nebo mu za ně byla jinak poskytnuta přiměřená (rovnocenná) náhrada, rovněž nemůže dojít ke zkrácení uspokojení věřitelovy pohledávky; i když má dluhy, nenastalo-li v důsledku tzv. ekvivalentního právního jednání zmenšení dlužníkova majetku a k uspokojení věřitelovy pohledávky může sloužit dlužníkuv majetek – i když změnil podobu svých aktiv – ve stejné hodnotě (ceně), jako kdyby k těmto právním jednáním nedošlo. Rozhodným okamžikem pro posouzení ekvivalentnosti převodu dlužnickových věcí, práva nebo jiných majetkových hodnot je jeho účinnost; u nemovitých věcí zapisovaných do katastru nemovitostí je jím den, k němuž nastaly účinky vkladu práva do katastru nemovitostí. O tzv. ekvivalentní právní úkon dlužníka jde jen tehdy, jestliže za převedené věci, práva nebo jiné majetkové hodnoty se dlužníku opravdu (reálně) dostala jejich obvyklá cena nebo jiná skutečně přiměřená (rovnocenná) náhrada.⁴⁷

Odpůrčí právo je **nezávislé na tom, zda je právní jednání platné či neplatné, příp. zdánlivé**. Jeho předpokladem totiž ani podle logiky, ani podle výslovného ustanovení zákona není platnost právního jednání, nýbrž zkrácení věřitele.⁴⁸ Na rozdíl od neplatnosti se relativní neúčinnost rozhodnutím soudu zakládá (konstitutivní rozhodnutí).

Občanský zákoník rozeznává **několik skutkových podstat relativní neúčinnosti**, které se liší svými předpoklady i lhůtami, v nichž může věřitel právnímu jednání dlužníka odporovat.⁴⁹ Lhůty stanovené pro podání odpůrčí žaloby jsou **hmotněprávní a prekluzivní**.⁵⁰

Podle § 590 odst. 1 OZ se může věřitel dovolávat neúčinnosti právního jednání (**pro úmysl zkrátit věřitele**):

- které dlužník učinil v posledních **pěti letech** v úmyslu zkrátit své věřitele, byl-li takový **úmysl** druhé straně **znám**,
- kterým dlužník v posledních **dvou letech** zkrátil své věřitele, **musel-li být** druhé straně **znám** dlužníkuv **úmysl** věřitele zkrátit, nebo
- kterým byl věřitel zkrácen a k němuž v posledních **dvou letech** došlo **mezi dlužníkem a osobou jemu blízkou** nebo které dlužník učinil ve prospěch takové osoby, ledaže druhé straně v době, kdy se právní jednání stalo, dlužníkuv úmysl zkrátit věřitele znám nebyl a ani znám být nemusel.

Relativní neúčinnosti **pro mrhání majetkem** podle § 590 odst. 2 OZ se může věřitel domáhat u kupní nebo směnné smlouvy uzavřené v posledním roce, musela-li druhá strana poznat v dlužníkově jednání mrhání majetkem, kterým je dlužníkuv věřitel zkracován.

Bezúplatná právní jednání upravuje § 591 OZ, podle kterého se neúčinnosti bezúplatného právního jednání dlužníka se může věřitel dovolat tehdy, pokud k němu došlo v posledních dvou letech. To neplatí, jedná-li se o plnění povinnosti uložené zákonem, obvyklé příležitostné dary, věnování učiněné v přiměřené výši na veřejně prospěšný účel, nebo plnění, kterým bylo vyhověno mravnímu závazku nebo ohledům slušnosti.

⁴⁶ PULKRÁBEK. In: MELZER, 2014, op. cit., s. 796.

⁴⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 4254/2010.

⁴⁸ PULKRÁBEK. In: MELZER, 2014, op. cit., s. 796.

⁴⁹ RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 73.

⁵⁰ LEBEDA, Martin. § 590 [Skutkové podstaty a lhůty]. In: LAVICKÝ, 2014, op. cit., s. 2141.

Stejně jako relativní neúčinnost pro mrhání majetkem nebo relativní neúčinnost bezúplatných právních jednání se podle § 592 OZ posuzuje i **opomenutí**, kterým dlužník pozbyl majetkové právo nebo kterým jiné osobě vůči sobě vznik, zachování nebo zajištění jejího práva majetkové povahy způsobil. To platí i tehdy, odmítl-li dlužník dědictví, ledaže bylo předloženo.

Odpůrčí žalobu věřitel nepodává proti dlužníkovi, ale relativní účinnosti se dovolává proti tomu, **kdo s dlužníkem právně jednal** (druhá strana právního jednání, adresát jednostranného právního jednání), nebo kdo z právního jednání přímo **nabyl prospěch**, vůči jeho **dědici** nebo vůči tomu, **kdo nabyl jmění při přeměně právnické osoby** jako její právní nástupce. Vůči jinému právnímu nástupci se lze neúčinnosti dovolat jen tehdy, jestliže právnímu nástupci musely být známy okolnosti, pro něž by se věřitel mohl dovolat neúčinnosti právního jednání, právní nástupce nabyl právo bezúplatně, anebo je právním nástupcem osoba blízká, ledaže jí v době, kdy právo po předchůdci nabylo, nemusely být známy okolnosti, pro něž by se věřitel mohl dovolat neúčinnosti právního jednání (§ 594 OZ)

Určí-li soud, že právní jednání dlužníka je neúčinné, má to zásadně za následek, že **se věřitel bude moci domáhat v exekuci uspokojení své pohledávky i z toho, co z dlužníka majetku odporovatelným právním jednáním ušlo** (§ 595 OZ). O jaký majetek jde bude uvedeno ve výroku rozsudku vyhovujícího odpůrčí žalobě. Věřitel pak bude moci vůči žalovanému vést na tento majetek exekuci a docílit uspokojení své pohledávky. **Žalovaný může exekuci na svůj majetek odvrátit tím, že uspokojí pohledávku, kterou má věřitel vůči dlužníkovi**. Může tak učinit i předtím, než se věřitel neúčinnosti dovolá. (§ 597 odst. 1 OZ).⁵¹ To znamená, že k podání odpůrčí žaloby vůbec nemusí dojít. Občanský zákoník předpokládá, že věřitel uhradí celou pohledávku věřitele. Nepostačuje zaplacení pouze části ve výši získaného prospěchu.⁵²

Př.: Soud uloží žalovanému B, aby žalobci A zaplatil částku 3 mil. Kč s příslušenstvím. Rozsudek nabude právní moci a stane se vykonatelným. Žalovaný B odmítne plnit dobrovolně a exekuční uspokojení se bude snažit ztížit žalobci A tím, že jedinou hodnotnější věc, jež mu náleží – nemovitost v hodnotě 5 mil. Kč, daruje svým rodičům. Žalobce A může za této situace proti rodičům B podat odpůrčí žalobu. Uspěje-li, bude moci proti nim vést exekuci na prodej rodinného domu, který nabyli darem od B.

Ustanovení § 597 odst. 2 OZ zakládá osobě, vůči níž se věřitel úspěšně domáhal neúčinnosti právního jednání, právo považovat vrácení vzájemného plnění. Okamžikem oživení pohledávky je okamžik vrácení neúčinností napadeného plnění, nikoliv okamžik dovolání se neúčinnosti.⁵³

Situaci, kdy se neúčinnosti téhož právního jednání domáhá více věřitelů, upravuje ustanovení § 598 OZ, podle kterého od povinné osoby nelze požadovat více, než stanoví § 596 a § 597 OZ. Lze si představit situaci, kdy má dlužník více věřitelů a se svým majetkem nakládá nepřipustným způsobem. Ustanovení chrání povinnou osobu, aby nebylo možné od ní požadovat více, než od dlužníka nabylo. Věřitelé mohou podat odpůrčí žalobu společně (jako procesní společenství) nebo samostatně. Pak je rozhodujícím okamžikem moment podání žaloby.

Př.: Věřitel A má za dlužníkem B vykonatelnou pohledávku ve výši 2 mil. Kč a věřitel C za ním má vykonatelnou pohledávku 1 mil. Kč. Dlužník B ve snaze zkrátit uspokojení svých věřitelů na svého přítele D převede jedinou hodnotnou věc, kterou má, a to automobil v ceně 2,5 mil. Kč. První podá odpůrčí žalobu věřitel A, je úspěšný a z výtěžku z prodeje automobilu je uhrazena celá jeho pohledávka ve výši 2 mil. Kč. Jako druhý žaluje věřitel C, který se však domůže po příteli D uspokojení pouze ve výši 0,5 mil. Kč.

Význam ustanovení § 599 OZ, které opravňuje žádat věřitele orgán pověřený vedením veřejného seznamu o zapsání poznámky, že se dovolává neúčinnosti právního jednání týkajícího se věci zapsané v tomto seznamu, spočívá v tom, že úspěšná odpůrčí žaloba má účinky i proti nabyvatelům věci po zapsání poznámky v seznamu. Věřitel se tím chrání před dalšími převody. Současně je to důležité pro

⁵¹ RONOVSÁ, 2018, op. cit., s. 74.

⁵² LEBEDA, Martin. § 597 [Uspokojení pohledávky věřitele]. In: LAVICKÝ, 2014, s. 2151.

⁵³ LEBEDA, Martin. § 597 [Uspokojení pohledávky věřitele]. In: LAVICKÝ, 2014, s. 2151.

budoucího nabyvatele, který má možnost se rozhodnout, zda takto zatíženou věc nabyde a za jakou cenu.⁵⁴

Př.: Věřitel se domáhá neúčinnosti právního jednání týkajícího se nemovitosti zapsané v katastru nemovitostí. Katastrálnímu úřadu předloží odpůrčí žalobu a potvrzení o jejím podání vydané soudem. Po zapsání poznámky převede žalovaný vlastnické právo na třetí osobu. Věřitel je s žalobou úspěšný a tento převod vůči němu není účinný a může se z výtěžku z prodeje nemovitosti uspokojit.

Otázky k zopakování

- Jaké jsou pojmové znaky právního jednání?
- Jaké mohou být následky vad právních jednání?
- Kdy půjde o právní jednání zdánlivé, i když bude jinak mít všechny náležitosti právního jednání?
- Jaký je rozdíl mezi zdánlivým a neplatným právním jednáním? Jaké má praktické důsledky pro vznik práva na náhradu škody, půjde-li o zdánlivé právní jednání?
- Vyjmenujte skutkové podstaty způsobující neplatnost právního jednání.
- Jaké znáte druhy neplatnosti? Jaké jsou mezi nimi rozdíly? Co mají společného?
- Jak se může věřitel bránit proti jednání dlužníka, kterým zkracuje jeho právo na uspokojení pohledávky?

Seznam zkratk

OZ, občanský zákoník zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

OZ 1964 zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění k 31. 12. 2013

⁵⁴ LEBEDA, Martin. § 599 [Poznámka u věcí zapsaných ve veřejném seznamu]. In: LAVICKÝ, 2014, s. 2153.

Použitá odborná literatura

1. DVOŘÁK, Jan, Jiří ŠVESTKA a Michaela ZUKLÍNOVÁ. *Občanské právo hmotné. Díl první., Obecná část.* 2. akt. a dopl. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2016, 435 s. ISBN 978-80-7552-187-3.
2. LAVICKÝ Petr a Petra POLÍŠENSKÁ. *Právní jednání.* Praha: Wolters Kluwer, 2015, 475 s. Judikatura k rekodifikaci. ISBN 978-80-7478-821-5.
3. LAVICKÝ, Petr. *Občanský zákoník: komentář. I, Obecná část (§ 1-654).* V Praze: C.H. Beck, 2014. Velké komentáře. 2380 s. ISBN 978-80-7400-529-9.
4. MELZER, Filip. *Občanský zákoník: velký komentář. Svazek III, § 419–654 a související společná a přechodná ustanovení.* Praha: Leges, 2014, 1234 s. ISBN 978-80-7502-003-1.
5. PLECITÝ, Vladimír, Josef SALAČ a Jan BAJURA. *Úvod do studia občanského práva.* Praha: Wolters Kluwer, 2018, 405 s. ISBN 978-80-7552-703-5.
6. RONOVSÁ, Kateřina, Eva DOBROVOLNÁ a Petr LAVICKÝ. *Úvod do soukromého práva: obecná část.* 2. vydání. Brno: Česká společnost pro civilní právo procesní, 2018, 87 s. ISBN 978-80-88248-02-6.
7. TICHÝ, Luboš. *Obecná část občanského práva.* Praha: C.H. Beck, 2014, 372 s. ISBN 978-80-7400-483-4.
8. ZUKLÍNOVÁ, Michaela. *Právní jednání podle občanského zákoníku č. 89/2012 Sb.: komentář, srovnání se zahraničím a vybraná platná judikatura.* 2. vyd. Praha: Linde, 2013, 189 s. ISBN 978-80-7201-918-2.

Judikatura

9. Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. 2. 1998, sp. zn. II.ÚS 249/97.
10. Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27. 11. 1923, Rv II 366/23.
11. Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 29. 1. 1997, sp. zn. 2 Cdo 130/1996.
12. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 3. 2001, sp. zn. 25 Cdo 2266/99.
13. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 1. 2000, sp. zn. 25 Cdo 2893/1999.
14. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15.2.2007, sp. zn. 21 Cdo 948/2006.
15. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2011, sp. zn. 32 Cdo 1868/2009.
16. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2012, sp. zn. 22 Cdo 2401/2010.
17. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2011, sp. zn. 30 Cdo 4254/2010.
18. Rozsudek Okresního soudu ve Zlíně ze dne 8. 8. 2017, sp. zn. 46 C 140/2017, publikovaný v Souboru rozhodnutí soudů ČR nižších stupňů dle NOZ a ZOK.
19. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2018, sp. zn. 21 Cdo 2815/2018.

Ostatní

20. Prezentace z přednášky doc. JUDr. Josefa Kotáska, Ph.D., konané dne 10. 10. 2019. Dostupné z: [https://is.muni.cz/auth/el/law/podzim2019/MP311Z/um/Kotasek - Pravni jednani a jeho interpretace.pdf](https://is.muni.cz/auth/el/law/podzim2019/MP311Z/um/Kotasek_-_Pravni_jednani_a_jeho_interpretace.pdf)
21. Prezentace z přednášky JUDr. Michala Janouška, Ph.D., konané dne 10. 10. 2019.